

BACHELOROPPGAVE

Bærekraftparadokset i friluftsliv

Et innblikk i friluftslivslæreres holdninger og handlinger

Friluftsliv and the paradox of sustainability

An insight in attitudes and actions of teachers in *friluftsliv*

Morten Eibe Staffensen kandidat nr. 225
Nanna Korsbæk Mikkelsen kandidat nr. 216

ID3-332 Bacheloroppgave i friluftsliv

Høgskulen på Vestlandet

Vejleder: Vegard Albert Vereide

dato: 13.12.2019

Forord

Denne opgave har været en utrolig spændende og lærerig proces. Vi blev begge hurtige enige om, at vi havde lyst til at skrive om bæredygtighed i friluftslivet, da dette er et emne, vi har stor interesse for. Gennem arbejdet har vi læst spændende litteratur og forskning alt fra miljøsociologi til transportadfærd og udstyrsforbrug i friluftslivet. Dette har givet os en større forståelse for, hvordan vores forbrugsmønster og livstil både i hverdagen og i friluftslivet er med til at belaste naturen.

Først og fremmest vil vi gerne takke vores informanter, som gav sig tid til at blive interviewet. Det var spændende for os at høre om, hvordan de forholdt sig bæredygtigt. Vi sætter stor pris på, at de valgte at være med i denne forskning.

En stor tak til vores vejleder, Vegard Albert Vereide, som har vejledt os fra start til slut i denne proces. Døren har altid været åbent hos ham, og han har formået at svare på alle vores spørgsmål. Tak for vores vejleders behagelige og rolige måde at forholde dig til vores bacheloropgave. Det har været med til at gøre bachelorforløbet til en forholdsvis rolig proces.

Tak til Else Korsbæk og Anne Mai Lohmann Madsen for at læse korrektur på opgaven.

Vi håber, at læseren vil lade sig inspirere og opgaven giver stof til eftertanke.

Sogndal 13.12.2019

Morten Eibe Staffensen og Nanna Korsbæk Mikkelsen

Sammendrag

Debatten omkring klimaændringerne er i dag på sit højeste og er også blevet en del af debatten i friluftslivet. Mange anser ellers friluftslivet som værende miljøvenligt i sig selv, men Carlo Aall og Vestlandsforskning har fundet evidens for, at friluftslivet egentlig ikke er særlig miljøvenligt. Det skyldes i høj grad transportadfærden og det høje udstyrsforbrug. Dette skaber et paradoks i friluftslivet. På baggrund af dette må friluftslivet ligesom resten af samfundet ændre sig i en mere bæredygtig retning for at tage vare på naturen.

Formålet med denne bacheloropgave er at finde ud af, hvordan friluftslivslæreres bæredygtige handlinger er på deres arbejdsplads og privat, og om der findes en sammenhæng. For at gøre indsigten i empirien mere tydelig opsættes der yderligere tre underspørgsmål. Det første skal give svar på hvordan friluftslærernes bæredygtige holdninger er. Det næste skal få frem hvilke bæredygtige ændringer som ses på lærerens arbejdspladser. Det sidste har til formål at fokusere på lærerens transportadfærd og forbrug af udstyr privat. Til at indsamle data blev den kvalitative metode i form af dybdeinterview benyttet. Der blev udført fem dybdeinterviews med friluftslærere fra tre forskellige folkehøjskoler.

Resultatet af opgaven viser, at friluftslivslæreres bæredygtige holdninger bliver koblet sammen med klimaudfordringerne, der af alle ses som et aktuelt problem. De viser, at kendskab til at transportadfærd og udstyrsforbruget i friluftsliv er med til at skabe et bæredygtighedsparadoks. Samtidig er paradokset mindre, hvis man i højere grad prioriterer nærmiljøet. Nogle af folkehøjskolerne har et overordnet mål om at stoppe med flyrejser, og benytter bæredygtig transport, hvis de rejser til udlandet. Friluftslivslærerne har alle nedsat deres antal af flyrejser privat. Derudover bruger de deres udstyr helt op, før de køber nyt eller brugt. Der ses en tendens til, at de friluftslivslærere der i højere grad er bæredygtigt privat, også er dem, der er drivkraften bag de bæredygtige tiltag på deres arbejdsplads.

Fokusset i opgaven har været friluftslivslærere, og hvordan de forholder sig bæredygtigt. Dette har været et udfordrende emne at arbejde med, da både mennesket og naturen er to komplekse temaer. På grund af opgavens tidsbegrænsende omfang har der ikke været tilstrækkelig mulighed for at gå nok i dybden med emnet. Vi håber derfor, at opgaven vil give inspiration til videre forskning på emnet. Rigtig god læsning.

Nøgleord: friluftslivslærer, bæredygtighed, transportadfærd, udstyrsforbrug.

Abstract

The debate on climate change is currently at its highest and has now become a debate in *friluftsliv* (outdoor life) as well. For a lot of people *friluftsliv* itself is considered to be sustainable, but Carlo Aall and Western Norway Research Institute have found evidence that *friluftsliv* in fact is not sustainable. This is mostly due to the transport behavior and high equipment consumption. This creates a paradox in *friluftsliv*. Therefore *friluftsliv*, like the rest of society, must change in a more sustainable direction to take care of nature. The purpose of this bachelor thesis is to ascertain what the sustainable actions of the teachers are at their workplace and in private, and whether there is a connection. In order to make the insight into the empiricism more clear, three additional sub-questions are set up. The first is to give an answer to how the teachers' sustainable attitudes are. The next is to identify which sustainable changes are seen in the teacher's workplaces. The last question aims to focus on the teachers' transport behavior and their consumption of equipment outside their work. The qualitative methodology in the form of in-depth interviews was chosen for this assignment. Five in-depth interviews were conducted with teachers in *friluftsliv* from various different folk high schools.

The result of the assignment shows that the sustainable attitudes of teachers in *friluftsliv* are linked to the climate challenges, which is seen as a current problem by all of them. They show knowledge about the fact that transport behavior and equipment consumption in *friluftsliv* contributes to a paradox of sustainability. At the same time, the paradox is smaller if one prioritizes the local environment to a greater extent. Some of the Folk high schools have an overall goal of stopping travel by airplane and are using sustainable transport if they travel abroad. The teachers have all reduced their number of private air travels. In addition, they use their equipment up completely before buying new or used. There is a tendency among those teachers who to a greater extent are sustainable in their private lives, also are those who are the driving force behind the sustainable initiatives at their workplace. Throughout the work with this assignment, the focus has been on the teachers in *friluftsliv* and how they relate to sustainability. This has been a challenging topic to work with as both humans and nature are complex themes. Due to the limited scope of time for this assignment there has not been sufficient opportunity to delve into the subject accordingly. We therefore hope that the assignment will provide inspiration for further research on the subject. Enjoy the read.

Keywords: teachers in *friluftsliv*, sustainability, transport behavior, equipment consumption.

Indholdsfortegnelse

1.0 Indledning	1
1.1 <i>Præsentation af problemstilling</i>	2
2.0 Teori	3
2.1 <i>Friluftsliv</i>	3
2.1.1 Det oprindelige og traditionelle friluftsliv	4
2.1.2 Den seneste udvikling af friluftslivet i samfundet.....	4
2.1.3 Er friluftslivet miljøvenligt?	5
2.1.4 Bæredygtigt friluftsliv	5
2.1.5 Transportadfærd og udstyrsforbrug i friluftsliv	6
2.2 <i>Bæredygtighed og klima</i>	6
2.2.1 Definition af bæredygtighed	7
2.2.2 Global opvarmning	7
2.3 <i>Miljøsociologi, psykologi og bæredygtige ændringer</i>	8
2.3.1 Livstilsændring i samfundet	8
2.3.2 Forskellige synspunkter i miljødebatten	9
2.3.3 Miljøbevidst menneske.....	10
2.3.4 Menneskets beslutningstagen og hverdagsændringer	10
2.3.5 Klimakrisen føles fjern	11
2.3.6 Miljørelevant adfærd	11
3.0 Metode	13
3.1 <i>Metodevalg</i>	13
3.2 <i>Dybdeinterview</i>	13
3.3 <i>Udvalg</i>	13
3.4 <i>Gennemførelse af interviews</i>	15
3.5 <i>Analyse af data</i>	16
3.6 <i>Reliabilitet og validitet</i>	17
4.0 Resultat og diskussion	18
4.1 <i>Tanker om bæredygtighed</i>	18
4.2 <i>Hvad gør lærerne på arbejdspladsen?</i>	19
4.3 <i>Miljøvenlig transportadfærd i arbejdsrelateret sammenhæng</i>	21
4.4 <i>Udstyr i undervisningen</i>	22
4.5 <i>Bæredygtighedsparadoks i friluftsliv</i>	24
4.6 <i>Bæredygtige handlinger privat – ned på ”værstingskalaen”</i>	26
5.0 Konklusion	31
6.0 Litteraturliste	33
Vedlæg 1 – interviewguide	36
Vedlæg 2 – forespørgsmål om deltagelse i forskningsprojekt	37

1.0 Indledning

Kronikken ”Bærekraftparadokset i friluftsliv” skrevet af Per Ingvar Haukeland stiller tvivl om friluftslivets miljøvenlighed (Haukeland, 2019). Haukeland nævner, at de fleste af os tænker friluftslivet som værende bæredygtigt og positivt for naturen og miljøet. Dette modbevises dog af omfattende forskning, som viser, at friluftslivet ikke nødvendigvis er særlig bæredygtigt. Dette paradoks har været en stor øjenåbner for os, da vi selv er passionerede friluftslivsentusiaster og friluftslivsstuderende. Kronikken tager udgangspunkt i forskning udført af Carlo Aall m.fl. fra Vestlandsforskning, som konkluderer, at friluftsliv er den tredje værste aktivitet, man kan dyrke i fritiden med tanke på miljøet. Dette skyldes i høj grad transportadfærd og et højt udstyrsforbrug (Hille, Aall & Klepp, 2007). Paradokset er enormt tankevækkende for os personligt som kommende undervisere i friluftsliv. Desuden er det et aktuelt emne, fordi friluftslivet er en stor del af den norske befolknings identitet og kultur.

Hele verden mærker nu for alvor klimaændringerne og de konsekvenser, som følger heraf. Der står følgende om FN’s bæredygtige mål nr. 13: ”Climate change is a global challenge that affects, everyone, everywhere” (United Nations, u.å). På de mange norske folkehøjskoler, hvor friluftslivet i høj grad dyrkes, er denne problematik også aktuel. Ifølge Folkehøgskoleforbundet er det at tage ansvar for en bæredygtig fremtid blevet en del af folkehøgskolernes grundværdier. I forbindelse med dette blev der i 2017 opsat et fokuspunkt, at skolerne fremadrettet skal arbejde for en reduktion af deres klimaaftryk (Folkehøgskoleforbundet, 2017).

Flere folkehøjskoler har nu droppet deres udenlandsture med fly, men nogle skoler mener fortsat, at udenlandsturene spiller en vigtig rolle med henblik på at skaffe elever (Mellemstrand & Klaussen, 2019). Det ser derfor ud til, at nogle af folkehøgskolerne er i færd med at gøre væsentlige ændringer i forbindelse med en mere bæredygtig fremtid. Samtidig ses der, ifølge en undersøgelse fra transportøkonomisk institut, at der overordnet set ikke sker synderlige ændringer i den norske befolknings flyvaner (Frøsland, 2019). I 2017 viser en rapport, at hver nordmand flyver cirka 7 gange årligt (Framtiden i våre hender, 2017). Der opstod derfor hurtigt et spørgsmål om, hvorvidt undervisere i friluftsliv, som til daglig arbejder i og med naturen, er en del af denne statistik, eller om de forholder sig mere bæredygtigt.

Vi ser naturen som en forudsætning for friluftslivets eksistens. I tillæg er den en arbejdsplads og levevej for mange mennesker. Derfor synes vi, at det er interessant at se, om lærere i friluftsliv er på vej væk fra dagens miljøbelastende friluftsliv og mod et mere bæredygtigt friluftsliv.

Er friluftslivslærerne bevidste om "bærekraftparadokset", som Haukeland opstiller, og gør de tiltag for at mindske det?

1.1 Præsentation af problemstilling

Temaet i denne opgave er at få et indblik i, hvordan friluftslivslærere forholder sig til bæredygtighed og se nærmere på, hvilke bæredygtige handlinger de foretager sig både på deres arbejdsplads og privat. På baggrund af dette har vi formuleret følgende hovedproblemstilling.

Hovedproblemstilling:

Hvordan kommer friluftslivslæreres bæredygtige handlinger til udtryk, og findes der en sammenhæng på arbejdspladsen og i det private?

For at få kundskab og indsigt i denne problemstilling har vi valgt at præcisere tre delproblemstillinger:

- a) *Hvordan er friluftslivslærernes bæredygtige holdninger?*
- b) *Hvad har folkehøjskolerne gjort af bæredygtige ændringer?*
- c) *Hvordan er friluftslivslærernes private handlinger med særlig fokus på transportadfærd og udstyrsforbrug?*

Friluftslivslærer skal forstås som en person, der underviser i friluftsliv på en folkehøjskole.

Bæredygtighed skal i denne opgave ses med fokus på klimaændringer og miljøet.

Privat skal i denne sammenhæng forstås, som hvad de gør uden for arbejdspladsen.

2.0 Teori

I dette kapitel vil vi fremlægge udvalgt teori, som er relevant for vores problemstilling. Videre i opgaven vil teorien blive koblet sammen med vores resultat- og diskussionsanalyse. Vi har valgt at præsentere teorien i tre forskellige emner. Den første del handler om friluftslivet og dens udvikling. Herunder hvorvidt friluftslivets i dag er miljøvenligt og hvilke tiltag, der fører til et bæredygtigt friluftsliv. I den anden del defineres bæredygtighed og global opvarmning, og hvilke tiltag og ændringer der er bæredygtigt for klimaet. Den sidste del handler om miljøsociologien og psykologien, og hvordan individets forbrugsmønster og livstil kan være med til at løse miljøproblemerne. Derudover forklarer vi i følge teorien, hvordan man kan blive et miljøbevidst menneske, og hvad miljørelevant adfærd er.

2.1 Friluftsliv

I denne opgave beskæftiger vi os med friluftslivslærere og ser nærmere på deres holdninger og handlinger i en friluftrelateret sammenhæng på arbejdspladsen og i det private. Derfor vil vi give et grundlag for, hvad teorien og forskningen siger om friluftsliv. Her vil vi kort gøre rede for definitionen af friluftsliv, det traditionelle friluftsliv og den videre udvikling før, vi ser forholdet mellem bæredygtighed og friluftsliv med fokus på transport og udstyr.

Miljødepartementet definerer friluftsliv i St. meld. nr. 18 som ”ophold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturoplevelse” (Miljødepartementet, 2016). Naturoplevelse er centralt i den norske friluftslivstradition. Kendetegnet ved friluftslivet i dag er, at det er folkeligt og naturnært. Miljødepartementet beskriver friluftslivet som værende vigtig for den norske nationale identitet i tillæg til den norske kulturarv. Friluftslivet beskrives som værende en kilde til højere livskvalitet og bedre sundhed. Frivillige organisationer, skoler og børnehaver er vigtige steder at lære børn og unge om friluftsliv og give dem gode naturoplevelser (Miljødepartementet, 2016). Tordsson (2010) forklarer friluftslivet som et kulturelt fænomen, som er opstået i en historisk situation, men som er under stadig forandring, fordi kulturen er i ændring. Dette gør, at friluftslivet bliver ført videre i en anden form, end hvad den oprindeligt har været.

Undersøgelser fra Miljødirektoratet viser, at 93 % af befolkningen dyrker en form for friluftsliv. Friluftsliv og brugen af naturen er udbredt hos langt størstedelen af befolkningen

(Miljødirektoratet, 2019, 29 maj). Høyem (2008) beskriver, hvordan friluftslivet i dag kan ses som en handling, der er med til at påvirke naturmiljøet på grund af dets popularitet.

2.1.1 Det oprindelige og traditionelle friluftsliv

Nils Faarlund er en forgangsmand for det enkle friluftsliv. Faarlund (1976) beskriver, at det oprindelige friluftsliv var knyttet til den traditionelle levemåde, som var afhængig af fx fiskeri, jagt og landbrug i naturen. Mytting og Bischoff (2008) forklarer, at folk levede i og af naturen. Faarlund (1976) mener, at denne levemåde ændrede sig fra at være en primærnæring til nu at blive fritidsaktiviteter pga. samfundsudviklingen. Ifølge Mytting og Bischoff (2008) startede fritidsaktiviteterne i det traditionelle friluftsliv som gåturer i fjeldet. I mellemtiden blev skov og mark også benyttet som turområder, og man brugte også nærområder. Fra 1883 hører jagt, fiskeri og skiturer til turaktiviteter, og bymark og nærområdet blev trukket ind i friluftslivet. Dette udviklede sig videre til et varieret turliv med aktiviteter både om sommeren og vinteren. I tiden efter 2. verdenskrig blev den traditionelle friluftslivskultur i følge Odden (2008) forbundet med søndagsture med kaffe, kakao og madpakke. Aktiviteterne var fortsat enkle, naturnære og lidt ressourcekrævende. Det traditionelle friluftsliv var kendetegnet som enkelt, naturnært og lidt udstyrskrævende.

2.1.2 Den seneste udvikling af friluftslivet i samfundet

I følge Miljødepartementet (2016) indeholder friluftsliv et stort udvalg af aktiviteter. Det skyldes ændringer i den samfundsmæssige og kulturelle kontekst. Siden 1990'erne og frem til i dag er friluftslivet blevet mere individualiseret og specialiseret. Friluftslivet er gået fra at indeholde få aktiviteter til at være mangfoldigt, specialiseret og differentieret. De nye aktiviteter i friluftslivet stiller også høje krav til nyere former for udstyr. Udstyret i disse aktiviteter er under konstant udvikling i jagten på forbedringer. Selvom friluftslivet i dag er mangfoldigt, er dele af friluftslivet samtidig blevet mere individualiseret og præget af privat forbrug med stor opmærksomhed på tøj og udstyr.

Lidskog, Blomgren og Sundqvist (2013) skriver, at vi lever i et samfund, hvor forbruget er drivkraften: et såkaldt forbrugersamfund. Vi påvirkes af reklame, markedsføring og trends. Tordsson (2002) beskriver friluftslivet som en del af nutidens forbrugerkultur, som tilbyder en bestemt livsstil, og som kan forme identitet og selvbillede. Dette bakkes op af Faarlund (1976) som påpeger, at friluftslivet er blevet en industri-interesse.

2.1.3 Er friluftslivet miljøvenligt?

Halvor Dannevig og Carlo Aall er begge forskere ved Vestlandsforskning. De uttrykker, at friluftsliv og miljøengagement ofte bliver forbundet med hinanden, fordi de har et overlappende værdimæssigt grundlag (Dannevig & Aall, 2018). I følge Høyem (2008) bliver friluftslivet set som miljøvenligt i sig selv. I friluftsløven § 1 beskrives friluftslivet som værende miljøvenligt: ”Formålet med denne loven er å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre almenhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes”.

Men friluftsliv kommer i konflikt med miljøverninteresser, fordi friluftsliv viser sig at være mere miljøbelastende end miljøvenligt. Det skyldes, at aktiviteterne i friluftsliv indeholder vaner med stort udstyrsforbrug og miljøbelastende transportadfærd (Dannevig & Aall, 2018; Høyem, 2008).

2.1.4 Bæredygtigt friluftsliv

Protect Our Winters (POW) er en norsk klima- og miljøorganisation, som arbejder på at begrænse udslip og klimaændringer. POW og Den Norske Turistforening, DNT-ung, har arbejdet sammen og lavet miljøvettreglerne. Disse regler tager udgangspunkt i de velkendte fjellvettregler. Miljøvettreglerne gør det mere enkelt for folk at dyrke et bæredygtigt friluftsliv, og de fungerer som syv simple retningslinjer til, hvordan individet kan gøre klima- og miljøvenlige tiltag. Målet for disse ”regler” er at skabe engagement og bevidsthed over egne valg (POW, 2019).

Vi har valgt at fokusere på de to første ”regler”, da de er mest relevante i vores opgave. Den første regel er: Rejs mindre oplev mere:

Jo kortere du reiser, jo mer tid får du til selve turen. Finn ut hvilke turområder du har i nærheten, og benytt deg av dem. Da blir det enklere å planlegge og gjennomføre turer, og tiden du sparer på reisen kan du bruke på å oppleve, nyte og utforske naturen. Og når du først reiser, reis miljøvennlig (POW, 2019).

Den anden regel er: Sats på oplevelser ikke udstyr:

Turutstyr trenger ikke være nytt for å gjøre nytta si. Kjøp brukt, lån av venner, og ta godt vare på det utstyret du har så det holder år etter år. Fyll sportsboden med gode

minner, ikke fancy utstyr. La utstyret være et virkemiddel for gode opplevelser, men husk at utsikten ikke blir bedre med årets modell av skalljakka. Kjøper du mindre, og brukt, sparer du både miljøet og lommeboka (POW, 2019).

Disse to regler oppfordrer til et bruk af nærmiljø og et lavere forbrug med henblik på transport i tillegg til, at turudstyr ikke behøver at være nyt for at kunne bruges (POW, 2019).

2.1.5 Transportadfærd og udstyrsforbrug i friluftsliv

En rapport fra Vestlandsforskning viser, at traditionelt friluftsliv har det tredje største energiforbrug blandt undersøgte fritidsaktiviteter. Selve transporten til og fra friluftslivsaktiviteten står for cirka en tredjedel af det samlede energiforbrug fra traditionelt friluftsliv. Ferierejser i form af flyrejser til udlandet har det største energiforbrug. Det store energiforbrug gør derfor, at friluftslivet er den tredje værste aktivitet med henblik på at tage vare på naturen (Hille et al., 2007).

Rapporten viser, at der i perioden fra 2001 til 2005 har været en stigning i forbruget af udstyr fra 12.200 til 25.085 ton. Dette er en stigning på over 100% for import af sportsudstyr. Den norske produktion af sportsudstyr er minimal, og dermed er importen et bevis på, hvordan forbruget har udviklet sig (Hille et al., 2007). Tallene fra rapporten er snart 15 år gamle, men Dannevig og Aall (2018) mener ikke, at der er ikke sket en miljøvenlig ændring tværtimod.

Aall, Klepp, Engeset, Skuland og Støa (2011) hævder, at der er tre grunde til, at energiforbruget er steget i friluftsliv. Den første er rejsen til og fra aktiviteten. Den anden er det øgede forbrug af udstyr med miljøproblematiske materialer samt øget vareudbud både til særlige aktiviteter og bestemte brugere. Den tredje grund er en øget hytteudbygning, og hytterne har udviklet sig fra primitive til praktisk enkelt med højere tekniske og materielle standarder.

2.2 Bæredygtighed og klima

I vores opgave undersøger vi friluftslivslæreres bæredygtige holdninger og handlinger. Vi vil indledningsvis definere selve begrebet bæredygtighed og derefter forklare, hvordan nogle transportmidler bidrager til global opvarmning.

2.2.1 Definition af bæredygtighed

I 1987 udkom FN-rapporten ”Vores fælles fremtid”, som for første gang satte fokus på global bæredygtighed. Bæredygtig udvikling beskrives som en udvikling, der skal imødekomme dagens behov uden at ødelægge mulighederne for kommende generationer (Brundtland & Dahl, 1987). Derudover defineres det som: ”Begrepet bærekraftig udvikling innebærer begrænsninger som springer ud af dagens teknologiske nivå, sociale organisasjon og av biosfærens evne til å ta opp i seg virkningene av menneskets virksomhet.” (Brundtland & Dahl, 1987, s. 18). I følge Brundtland og Dahl (1987) kræver det, at mennesker som lever i et overflodssamfund, tilpasser sig en livstil, som harmonerer med jordens økologiske forudsætninger fx i energiforbrug.

I 2015 har FN’s medlemslande udarbejdet 17 bæredygtige mål (Regeringen, 2018). FN-sambandet (2019a) viser tre dimensioner at forholde sig til med henblik på bæredygtighed: økonomi, sociale forhold samt klimaudfordringer og miljøet. Formålene med disse er at udrydde fattigdom, bekæmpe ulighed og stoppe klimaændringerne (FN-sambandet, 2019b).

2.2.2 Global opvarmning

Norges Geologiske Undersøkelse (NGU) beskriver, at jorden de sidste 2-3 millioner år har været igennem omfattende svingninger i klimaet skiftende mellem istider og mellemistider. NGU forklarer klimavariationerne som værende et resultat af astronomiske faktorer, som påvirker solindstråling på jordens overflade og fordelingen af energi (NGU, 2016). FN forklarer, at klimaet har ændret sig igennem hele jordens levetid, og ændringerne vil fortsætte. De mener, at årsagen til klimaændringerne sker, fordi der udledes flere drivhusgasser i atmosfæren end, hvad der er naturligt (FN-sambandet, 2018).

Den amerikanske rumfartsadministration NASA forklarer, at den globale opvarmning skyldes usædvanlige hurtige stigninger i jordens gennemsnitstemperatur. Dette er sket igennem det sidste århundrede grundet udledning af drivhusgasser fra menneskelig afbrænding af fossile brændstoffer (Riebeek, 2010). Ifølge Europa-kommissionen (u.å.) påvirker mennesker i større grad klima og jorden negativt ved bl.a. at brænde fossile brændstoffer som kul, gas eller olie. Dette fører til et øget antal af drivhusgasser i atmosfæren. CO₂ er den mest almindelige drivhusgas fra menneskelig aktivitet. CO₂ øger drivhuseffekten i jordens atmosfære, hvor mindre varme slipper ud fra atmosfæren (FN-sambandet, 2018).

Antallet af ruteflyrejser er steget gradvist frem til år 2000, men der har efterfølgende været en markant stigning (Hille et al., 2007). Forskere fra The Intergovernmental Panel on Climate Change, (IPCC) mener, at udledningen af drivhusgasser fra de mange rutefly er med til at påvirke jordens klima negativt (Blumenthal, 2010). Det vil i følge Lindahl (2017) være en stor gevinst for klimaet at nedsætte lange flyrejser. Den globale opvarmning vil med de stigende middeltemperaturer globalt set føre til færre koldere dage og flere varme dage. Dette vil få vandstandene i havene til at stige på grund af smeltning af ismasserne på verdens poler (Riebeek, 2010).

Hvis et menneske ifølge Lindahl (2017) vælger ikke at flyve på en længere flyrejse, reducerer mennesket omfattende udledning af drivhusgasser. En anden måde at nedsætte sin udledning af CO₂ markant er at køre mindre bil eller at bytte dieselbil med elbil. I tillæg nævner Lindahl (2017), at hvis man nedsætter sit kødforbrug med minimum to dage i ugen, vil dette også have en stor effekt for klimaet.

2.3 Miljøsociologi, psykologi og bæredygtige ændringer

I vores opgave arbejder vi med menneskets tanker og handlinger i forbindelse med at træffe bæredygtige valg. Vi vil ud fra et sociologisk- og psykologisk teorifelt beskrive den bæredygtige udvikling på individ- og samfundsniveau. Derefter vil vi redegøre for forskellige synspunkter i forbindelse med miljøproblematikken, og herunder beskrive teorien om, hvordan man kan blive et mere miljøbevidst menneske, og hvad miljørelevant adfærd er.

2.3.1 Livstilsændring i samfundet

Lidskog et al. (2013) påpeger, at vi lever i et forbrugersamfund, hvor forbrug er essentielt for samfundet og individet. Vil man skabe en bæredygtig samfundsudvikling, må man forandre både samfundets udformning og individets forbrugermønster.

De globale klimaændringer som bl.a. er eksisterende grundet forbrændingen af fossile brændstoffer, ser ikke ud til at kunne løses alene med teknologisk udvikling som erstatning for disse energikilder. Der bør ske forandringer i samfundets opbygning og det enkelte individs livsstil for at kunne reducere udledningen af drivhusgasser. Det enkelte menneskes ansvar kan let blive fejlfortolket, da mennesket kan stå med begrænset mulighed for at ændre på vigtige miljøspørgsmål. Det kommer til udtryk ved, at samfundet ikke yder alternative muligheder. Det bliver derfor for udfordrende for individet at leve mere miljøvenligt. For at

danne et mere bæredygtigt samfund skal der altså ikke kun satses på teknologiske forbedringer, men der skal også ske en ændring i samfundet og dermed en ændring hos det enkelte menneske (Lidskog et al., 2013).

I dagens samfund findes en forhåbning om, at flere miljøproblemer kan løses ved, at individer ændrer sine levemåder. Individet kan gøre tiltag for at nedsætte sin miljøbelastning fx ved at skære ned på biltransport og vælge feriemål som ligger tæt på, hvor man bor. Samtidig kan individet vælge mere miljøvenlige varer, fx energisparende elektronik, en mere brændstofeffektiv bil og økologiske fødevarer. Dette kan have den effekt, at den nuværende efterspørgsel på miljøvenlige produkter forøges, mens den sænkes for produkter, som er miljøskadelige. En livstil med et højt forbrug er en essentiel årsag til de mange miljøproblemer. Dette gør individets livstil og forbrug til en central faktor i processen. Individet er derfor medansvarlig for en bæredygtig udvikling i samfundet (Lidskog et al., 2013).

Der findes forskellige måder, at individet kan handle på. Disse måder kan have forskellige effekter i det samlede miljømæssige regnskab. Man kan vælge at holde samme mængde af forbrug men nedsætte den del, som er skadelig for naturen ved at bytte det ud med mere miljøvenlige produkter eller tjenester. Man kan også vælge at nedsætte ens totale forbrug og derved spare penge. Vælges denne løsning, må man være opmærksom på, hvad de opsparede penge bliver brugt til senere. De opsparede penge bidrager ikke til forbruget og dermed ikke til at belaste miljøet. Det samlede miljømæssige regnskab bliver dog det samme, hvis man senere hen bruger de opsparede penge på et produkt eller lignende, som er belastende for miljøet fx ved at købe en rejse til Thailand (Lidskog et al., 2013).

2.3.2 Forskellige synspunkter i miljødebatten

Ifølge Lidskog et al. (2013) er der to forskellige synspunkter i miljødebatten. Det ene synspunkt er negativt, fordi samfundsudviklingen går i den forkerte retning. Privatpersoner fortsætter med at rejse og købe udstyr, firmaer har fortsat det samme energiforbrug til produktion og transport af varer, og det er udfordrende at gennemføre internationale aftaler med henblik på at reducere CO₂-udledning. Det andet synspunkt er positivt, og samfundsudviklingen går i den rigtige retning. Både staten, firmaer og mennesker tænker på miljøet og indser betydningen af reducere udledningen.

2.3.3 Miljøbevidst menneske

Ifølge Minde og Grytten (2004) er bæredygtig kundskab vigtigt for at kunne løse problemer. Men blot kundskab om bæredygtig udvikling fører ikke til direkte handling. Kundskab indebærer indsigt og en vis form for tilknytning til naturen. Det drejer sig om kundskab om, hvordan vi mennesker lever i og af naturen, og hvordan mennesker påvirker og bliver påvirket af naturen. Det kræver vilje og et ønske om at omsætte tanke til handling. Viljen bygger på ens personlige værdigrundlag, og er det, som lægger til grund for, hvorfor individet mener, at det bør handle på en bestemt måde i forskellige situationer. Hvis begrundelsen for at træffe et bæredygtigt valg udebliver, bliver sandsynligheden for at handle bæredygtigt mindre.

Bæredygtighed forudsætter en miljørelevant adfærd på individplan, hvor det miljøbevidste menneske kommer til syne ved handling (Høyem, 2008). Foruden de rette kundskaber og holdninger, er det afgørende, at mennesket har et ønske og en vilje før at det kan handle. Derfor kan et individ, som har bæredygtige kundskaber og holdninger, og som handler bæredygtigt betegnes som et miljøbevidst menneske (Minde & Grytten, 2004).

Ifølge Stoknes (2017) som ser det fra et psykologisk perspektiv, styrer holdninger menneskets adfærd. Adfærd kan dog også afgøre menneskets holdninger. Vi har valgt at fokusere på, hvordan holdninger bestemmer individets handlinger. Holdninger er stærkt tilknyttet til menneskets værdier og identitet og holdninger vil derfor bestemme og forudse menneskets adfærd (Stoknes, 2017).

2.3.4 Menneskets beslutningstagen og hverdagsændringer

Nogle afgørelser som mennesket træffer, vil ifølge Lidskog et al. (2013) have afgørende betydning for, hvordan resten af dets hverdag tilegner sig over længere tid. Dette kan være vanskelige beslutninger vedrørende huskøb eller uddannelse. Andre beslutninger kan i mange tilfælde være enkle at ændre på fx madvaner eller transportmetode til arbejde, og det kan være valg, som bliver truffet ofte i hverdagen. Som grundforudsætning må individet have en lyst til at foretage disse ændringer. Ændringer af rutiner og vaner kan udefra i følge Lidskog et al. (2013) virke simpelt, men kan for den enkelte vise sig at være forbundet med en del udfordringer. Disse udfordringer kan bestå i ikke at have den vilje, der skal til, ikke at besidde kompetence nok, manglende støtte fra de pårørende eller udfordring ved at ændre på normer som findes i ens sociale omgangskreds. Mennesket beskrives som værende et socialt væsen, hvor valg og intentioner er afhængige af de sammenhænge, individet indgår i eller tidligere har

været en del af. Dette er en proces, som løber igennem hele livet, hvor samspillet mellem dem man interagerer med, påvirker mennesket på samme tid, som man selv påvirker andre.

2.3.5 Klimakrisen føles fjern

Når global opvarmning skal forklares, bliver det ifølge Stoknes (2017) hovedsagligt gjort ved brug af fakta og grafer. Denne tilgang har vist sig ikke i tilstrækkelig grad at kunne overbevise folk om omfanget af problematikken, og det skaber ikke en følelse af aktualitet og hast til at foretage de nødvendige handlinger. Set fra det kognitive perspektiv er det en besværlig opgave at skabe personligt engagement for videnskaben, idet klimakrisen præsenteres som noget fjernt og abstrakt. Hovedårsagen til at der ikke bliver gjort mere er, at ansvaret føles fjernt for mennesket. Det kan føles fjernt i tid, når problemet bliver set på som værende langt ud i fremtiden. Det kan føles fjernt i rum, når de fysiske tegn optræder i Arktis og dermed langt væk fra der, hvor majoriteten af verdens befolkning bor. Den udløsende faktor for den globale opvarmning er usynlig ved at være i form af CO₂ og andre drivhusgasser. Denne distancering kan forsage en følelse af hjælpeløshed hos det enkelte menneske, hvor man ikke har troen på at kunne afhjælpe problemet. Med andre ord: hvis problemet står overfor mennesket, og det er en trussel, som man ikke kan komme udenom, vil det bekymre mennesket. Virker truslen fjern, bekymrer man sig mindre.

2.3.6 Miljørelevant adfærd

Miljørelevant adfærd er blevet beskrevet på forskellige måder (Høyem, 2008). I denne opgave har vi valgt at fokusere på fire forskellige typer af miljørelevant adfærd: miljøvenligt forbrug, miljøengagement, affaldsreducerende adfærd og miljøvenlig transportadfærd (Strumse & Aarø, 2000).

Høyem (2008) beskriver den miljørelevante adfærd på følgende måde: *Miljøvenligt forbrug* er, at man prøver at følge en enkel livstil, genbruger tøj og andre forbrugsartikler. Derudover sparer man på strøm, olie, vand og vælger miljøvenlige produkter. *Miljøengagement* er, at man prøver at påvirke sin omgangskreds til miljørelevant adfærd og formidler værdier gennem tale eller handling. Desuden er man medlem af en miljøorganisation eller er politisk aktiv. *Affaldsreducerende adfærd* er, at man sorterer affald og kompost. Den sidste er *miljøvenlig transportadfærd*, hvor man prioriterer cykel og kollektiv transport fremfor bil, og vælger aktiviteter i nærområdet for at undgå transport.

At individet ændrer sin adfærd til at være mere miljørelevant, kan i følge Stoknes (2017) ikke tydeligt ses at have nogle direkte indvirkninger. Et grønt konsum kan dog tildeles den værdi, at den i nogen omfang kan agere som et signal til ens omgangskreds og videre ud i samfundet som et led i en grøn omstilling.

3.0 Metode

I dette kapitel vil vi redegøre for gennemføringen af vores undersøgelse og opgaveskrivning samt det teoretiske grundlag, som ligger til grund for vores udformning af denne opgave.

3.1 Metodevalg

Metode inden for samfundsvidenskaben handler om, hvilken tilgang man skal have i vejen mod at hente information om den sociale virkelighed. Metoden bruges endvidere til at håndtere og analysere den indsamlede information, og hvad det til slut kan sige om forhold og processer i samfundet (Johannessen, Christoffersen & Tufte, 2016). For at besvare vores problemstilling valgte vi brugen af den kvalitative forskningsmetode. Dataindsamlingen i den kvalitative metode foregår ofte gennem brugen af interview. Den kvalitative interviewform anvendes i tilfælde, hvor forskeren vil tilegne sig forståelse af personers erfaringer, meninger og følelser. Ved at bruge interview som metode bliver det muligt for forskeren at komme med tillægs- eller opfølgningsspørgsmål. Dette gør det lettere at få mere uddybende svar eller undgå misforståelser, hvilket vil føre til en dybere forståelse af temaet (Larsen, 2017).

3.2 Dybdeinterview

Målet med denne opgave var at få indblik i, hvordan friluftslivslæreres bæredygtige handlinger var på deres arbejdsplads og privat. Vi ville desuden undersøge, om der var en sammenhæng. For at nå frem til et resultat valgte vi en kvalitativ tilnærmelse ved brug af dybdeinterview.

Ved at anvende dybdeinterview kan man opnå mere detaljeret information, som kan fortælle noget om kvaliteten eller de kendetegn, som er specielle for det valgte tema. Når dybdeinterview benyttes som interviewform, vil man kunne få en dybere forståelse af deltagernes adfærd, handlinger, motiver, erfaringer og oplevelser (Larsen, 2017).

3.3 Udvalg

Ifølge Dalland (2012) består et strategisk udvalg af informanter, som har bestemte kundskaber og erfaringer. Kravene var, at informanterne skulle undervise i friluftsliv og gerne have en friluftslivsuddannelse.

Først forsøgte vi at komme i kontakt med friluftslivslærerne fra to forskellige folkehøjskoler med særlig fokus på bæredygtighed. Vores udgangspunkt var fokusgruppeinterview, men efter

nogle overvejelser valgte vi at ændre interviewmetode til dybdeinterview. Et fokusgruppinterview bruges til at få kollektive meninger frem, hvor man ved et dybdeinterview får man en dybere forståelse af informantens adfærd og handlinger (Larsen, 2017). Derudover er det også en udfordring at finde et samlet mødetidspunkt i et gruppeinterview i forhold til dybdeinterview. Vores mål med opgaven var at få en forståelse af informanternes adfærd og handlinger. Dette var årsagen til, at vi valgte dybdeinterview.

Dette resulterede i interviews med fem folkehøjskolelærere, som alle arbejdede som undervisere i friluftsliv. Informanterne havde mellem 3 til 27 års erfaring med at arbejde på folkehøjskole. Vores informanter kom fra tre forskellige folkehøjskoler. På forhånd vidste vi, at fire ud af fem informanter havde fokus på bæredygtighed på deres arbejdsplads. På den sidste informants arbejdsplads kunne vi ikke definere i hvilken grad, der blev lagt vægt på bæredygtighed. De tre forskellige folkehøjskoler havde fokus på bæredygtighed i forskellig grad. Udvalget af informanter var bredt og tilfældigt. De havde forskellige erfaringer, alder og køn. Dette resulterede i diversitet i informanternes syn og holdninger. Derudover havde udvalget fra tre folkehøjskoler givet os et bredere perspektiv end, hvad to kunne give os. Første kontakt var via folkehøjskolernes ledelse, hvor vi fik lov til at henvende os direkte til nogen af informanterne. I to af tilfældene henvendte vi os direkte til informanterne. Derudover blev det som Larsen (2007) kalder sneboldmetoden brugt i et af vores interviews. En af informanterne oplyste os om en mulig informant, som kunne være interessant for os at snakke med.

Tiden var en begrænsende faktor for os og medførte, at vi ikke kunne opnå de ønskelige antal interviews (Johannessen et al., 2016). Men ifølge Johannessen et al. (2016) er det vigtigere at skaffe et relevant udvalg af informanter end at skaffe mange. Vi vurderede, at vi havde nok informanter til at svare på vores problemstilling. Selvom vi fik fem friluftslivslærere fra tre forskellige folkehøjskoler, repræsenterede tre af dem den samme folkehøjskole. Havde det været muligt inden for tidsrammerne, ville vi udføre flere interviews med friluftslivslærere fra de to andre folkehøjskoler. Dette ville sandsynligvis give et dybere billede af, hvordan folkehøjskolerne forholdt sig bæredygtigt, men også hvordan informanternes bæredygtige adfærd var på arbejdspladsen og i det private.

3.4 Gennemførelse af interviews

Fire ud af fem interviews foregik på vores egen højskole, hvor informanterne mødte os i et grupperum. Dette valgte vi, fordi det var let tilgængeligt for dem. Et andet interview fandt sted på informantens arbejdsplads, fordi det passede bedst for informanten. Der blev desuden udført en telefonsamtale på grund af afstandsforholdene. En af ulemperne ved en telefonsamtale kan være, at det ikke er muligt at se informantens kropssprog. Under interviewet var vi begge tilstede, og vi havde fordelt ansvaret på forhånd. Den ene ledte interviewet og fokuserede på at komme igennem interviewguiden (se vedlæg 1). Den anden havde en tilbagetrukket rolle og skrev notater samt eventuelle spørgsmål, som der i slutningen af interviewet blev fulgt op på. Det var vigtigt for os at skabe en afslappet stemning, da vi afholdt vores interviews. En afslappet stemning er med til at få informanten til at reflektere over egne erfaringer og mening knyttet til det aktuelle tema (Tjora, 2017). Vi startede med spørgsmål om fakta, hvor informanterne fortalte kort om sig selv. Derefter spurgte vi ind til bæredygtighed knyttet til deres arbejdsplads. På forhånd vidste vi, at deres arbejdsplads forholdt sig i forskellig grad til bæredygtighed, og det var noget, informanterne kunne svare på. Dette følte vi var med til at skabe en afslappet stemning videre igennem interviewet.

Vores mål var, at få informanterne til at tale frit og bruge egne ord til at fortælle om deres oplevelser og handlinger. Dette var med til at give os en dybere forståelse af, hvordan deres bæredygtige adfærd og handlinger var. Dette stemmer overens med Larsen (2007), og hvad målet med dybdeinterview er. Spørgsmålene i interviewguiden var bevidst formuleret som åbne spørgsmål for at få nå frem til informanternes synspunkter og tanker. Interviewforløbet var semistruktureret med færdigformulerede spørgsmål samt brug af opfølgningsspørgsmål. Opfølgningsspørgsmål viser en vis grad af strukturering (Larsen, 2007). Dette blev en fordel for os, da vi sammenlignede svarene i vores analyse. På grund af vores semistrukturerede interviewform kunne vi være fleksible med henblik på at stille opfølgningsspørgsmål eller lave om på rækkefølgen af spørgsmålene, så interviewet hele tiden foregik som en naturlig samtale.

Før interviewet startede, sikrede vi, at informanterne havde læst samtykkeerklæringen, hvor der stod en kort forklaring på, hvad vores projekt handlede om, og hvad vores fokus var. Vi informerede om, at friluftsliv pga. det høje forbrug af udstyr samt transport er den tredje værste fritidsaktivitet med tanke på miljøet. Dette kan være med til at påvirke informanternes holdninger og svar på vores spørgsmål. Samtidig kan det være en fordel, at informanterne er bedre forberedt, så de derigennem er mindre nervøse og mere afslappede under interviewet.

Ifølge Larsen (2017) er det en god idé at lave en pilottest. Vi udførte et pilotinterview, før de reelle interviews med en strategisk udvalgt informant, som passede til vores krav. Vi testede vores interviewguide, og dette gav os en god erfaring til, hvordan vi skulle udføre de efterfølgende interviews. Efter vores pilotinterview foretog vi de sidste små justeringer før de reelle interviews.

3.5 Analyse af data

Før vi kunne starte på analysen, måtte vi gøre vores data i form af lydoptag fra interviewene håndterligt at arbejde med. Denne bearbejdning kaldes transskribering, hvor interviewene skrives ned præcist og ordret, sådan at alt bliver til tekst (Larsen, 2017). Herefter handlede det om at reducere mængden af data ved at vælge det fra, som ikke var relevant fra vores problemstilling. I denne analysefase er det ifølge Larsen (2017) essentielt, at dataene komprimeres, systematiseres og opstilles på en måde, hvor tolkning bliver muliggjort. Dette gjorde vi ved at foretage en indholdsanalyse, hvor den transskriberede data blev kategoriseret under relevante temaer ud fra interviewguiden. Ifølge Johannessen et al. (2016) er begrundelsen for kategoriseringen at lave en systematisk og konsekvent inddeling af datamaterialet. Ved at kategorisere dataene dannede vi os et overblik over empiriens tendenser og afvigelser, hvorved vi kunne opstille de overskrifter, som vi fandt relevante at arbejde videre med i analysen. Kategorier kan ifølge Johannessen et al. (2016) sorteres ved at opstille dem i sekvenser efter hinanden. Denne sekventielle sortering skaber en såkaldt narrativ fremstilling. Her satte vi de forskellige kategorier ind efter hinanden, hvorefter hver kategori og dets citater blev diskuteret og holdt op mod relevant teori. En narrativ analyse kan fremvise menneskers fortælling. Her fortæller individet noget om sig selv og om den verden, som individet lever i. Ved at studere beretninger fra informanter kan forskeren få indblik, i hvordan deres fysiske og sociale verden opleves og hjælpe med at give den verden mening. Beretningerne kan ifølge Wibeck (2010) enten bruges som argumentation for at lægge ud sine synspunkter eller, hvorfor man handler, som man gør. Dette gjorde metoden ideel for at svare på vores problemstilling, fordi målet var at få et indblik i vores informanternes synspunkter og handlinger. Ved at bruge den narrative tilgang i vores analyse fik vi frem det, som var interessant for vores opgave. Narrativet fremlægger empiri, teori og diskussion på en måde, som er let og gennemsigtlig for læseren at følge med i (Wibeck, 2010). Vi valgte bevidst at fokusere på at opnå denne gennemsigtlighed for samtidig at gøre opgaven intersubjektiv gyldig. Ifølge Tranøy (2018) er en rapport

intersubjektiv gyldig, hvis andre forskere kommer frem til omtrent samme konklusion, hvis de gentager projektet på eksakt samme måde.

3.6 Reliabilitet og validitet

«Der finnes anerkjente vitenskapelige metoderegler og kunnskapskrav. Metodene skal gi troverdig kunnskap. Det betyr at kravene til validitet og reliabilitet må være oppfylt.» (Dalland, 2012, s. 52)

Validitet skal ses i sammenheng med gyldigheten gjennom oppgaven. Metoden, som anvendes til å svare på en problemstilling, må være hensynsmessig for oppgaven og komme frem til et validt svar. Validitet bør være en gjennomgående del av hele oppgaveprosessen fra tematisering til endelig rapportering (Kvale & Brinkmann, 2015). Validiteten i vores oppgave ble sikret gjennom en overordnet gjennomsigtlighet. Der var sammenheng mellom vores innsamling av data, struktur og innhold i oppgaven. Det empiriske data ble i analysen holdt op mot vores tema, og det ble diskutert i sammenheng med relevant teori.

Reliabilitet skal forstås som pålidelighet. Det stiller bl.a. krav til, at det data som blir målt, det utføres korrekt (Dalland, 2012). Reliabiliteten gjennom forløpet ble opprettholdt i det, vi var kritiske gjennom hele innsamlings- og bearbejdningsprosessen av vores data. I vores individuelle intervjuer brukte vi diktafon til lydoptagelse, og intervjuguiden ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD) (se vedlegg 2). For å opprettholde en god reliabilitet i intervjuene ble spørsmålene forsøkt å være objektive. Den etterfølgende transskripsjon ble utført med fokus på nøjagtig overføring av lyd til tekst. Analysen og presentasjonen av empirien ble gjort systematisk og med fokus på objektivitet i overensstemmelse med de sanne forhold. Metod delen gav en oversikt over arbeidsprosessen, som gir leserne innsikt i vores arbeidsmetoder og prosess.

4.0 Resultat og diskussion

Målet med denne opgave er at få indblik i, hvordan friluftslivslæreres bæredygtige handlinger er på deres arbejdsplads og privat, og om der findes en sammenhæng. Vi har taget udgangspunkt i, at friluftslivslærerne har forskellige erfaringer med henblik på undervisningen i friluftsliv. Analysen giver en indsigt i, hvordan friluftslivslærernes bæredygtige holdninger og handlinger kommer til udtryk. I dette kapitel omtaler vi friluftslivslærerne som ”lærerne”.

4.1 Tanker om bæredygtighed

Det fremgår tydeligt, at når ordet bæredygtighed nævnes, vælger alle lærerne at fremhæve, at det er aktuelt og vigtigt at tænke på. Alle er bevidste om, at klimaudfordringer har konsekvenser for miljøet. Ane, som selv har skrevet en bacheloropgave om samme tema, fortæller, hvilke tanker hun går rundt med:

Det handler om ulike ting, men ofte når jeg hører bærekraft tænker jeg på klimaudfordringerne, og hvordan vi kan løse det. Jeg ser det som det største problemet vi har i verden nå og den største udfordringen vi står overfor. Og hvordan man kan justere sig (Ane).

Som Ane nævner, indebærer bæredygtig udvikling forskellige ting. Ifølge FN's bæredygtighedsmål er der tre dimensioner at forholde sig til: økonomi, sociale forhold samt klimaudfordringer og miljøet (FN-sambandet, 2019a). Når Ane nævner, at hun tænker over måder at løse klimaudfordringerne på, ser vi en kobling til FN's mål, hvor et af formålene er at stoppe klimaændringerne (FN-sambandet, 2019b). Videre beskriver Ane, hvordan man kan justere sig til klimaudfordringerne. Dette kobler vi sammen med Brundtland og Dahl (1987), og deres fremhævelse af, at mennesket må tilpasse sin livstil bæredygtigt med henblik på miljøet. Dette viser de første indikationer på en bæredygtig tankegang hos Ane. Anes kollega Magnus er enig i de aktuelle klimaudfordringer: ”Jeg er vel egentlig ikke specielt optimistisk om fremtiden. Jeg mener at vi bør gøre mere end vi gør”. Dette tyder på, at han ikke mener, at vi tilpasser vores livsstil i den grad, som Brundtland og Dahl (1987) henviser til. Denne mangel på optimisme kan ifølge Lidskog et al. (2013) tolkes som et udtryk for et negativt syn på samfundsudviklingen.

I tillæg til fokus på klimaændringer fortæller Espen, hvad bæredygtighed er for ham: ”rettfærdig fordeling i forhold til ressourcer i verden”. Dette stemmer overens med et af FN's andre bæredygtighedsmål om at reducere ulighed i verden (FN-sambandet, 2019b). Dette viser,

at bæredygtighed for Espen ikke er begrænset til et fokus omkring klimaet. Da Alexander, som elsker at stå ski, blev spurgt om, hvordan han forholder sig til bæredygtighed, blev samtalen hurtigt ledt ind på, hvordan han mener, at flytrafikken påvirker jorden:

Hvis alle flyr når de har lyst til å fly, av os som har råd til det, så mister vi vinteren, hvis jeg skal tenke litt egoistisk. Det er jo mye værre for dem som bor nærme havet i fattigere strøk av verden. De mister sine ressurser på grunn av global oppvarmning. Det er derfor jeg har lyst til å tenke bærekraftig i den forstand (Alexander).

Alexanders udtryk for flytrafikkens konsekvenser stemmer overens med Blumenthal (2010), som pointerer, at udledning af drivhusgasser fra flyrejser påvirker jordens klima negativt. Europa-kommissionen (u.å.) forklarer, hvordan mennesker i større grad påvirker klimaet og jordens temperatur. Den globale opvarmning vil ifølge Riebeek (2010) bl.a. medføre et varmere overordnet klima, og en stigning af vandstanden i havet. Dette er noget, som Alexander nævner sine bekymringer om. Hos Håkon, som rejser en del med fly på grund af hans bijob, ser vi også en bevidsthed om, at flyrejser påvirker miljøet: ”jeg har nok blitt mye mer bevisst på fly som en negativ faktor i reisesammenheng”. Håkon er opmærksom på, hvad flyrejser har af negative konsekvenser for klimaet og har en viden om, at flyrejser ikke er bæredygtige for miljøet.

Bæredygtighed omhandler flere aspekter, men lærerne tænker hovedsageligt på bæredygtighed i forbindelse med klimaforandringerne. Specielt nævner alle lærerne, hvordan de kan reducere udledningen af CO₂ ved at ændre deres handlingsmønstre især med henblik på flyrejser.

4.2 Hvad gør lærerne på arbejdspladsen?

Ud fra interviewene fortæller lærerne om forskellige måder, hvorpå skolens bæredygtige tiltag er blevet implementeret. Vi ser tre overordnede måder, hvordan tiltagene er blevet gennemført. Den første er en ledelsesdomineret metode med efterfølgende udførelse i lærerkollegiet, hvor der i tillæg findes tiltag, som går i modsat retning. Den anden er et samspil mellem lærerstab og ledelse med visioner bestemt af ledelsen. Den tredje er hovedsageligt grundet ”ildsjæle” i lærerkollegiet med efterfølgende godkendelse fra ledelsen. Hvad gør lærerne af bæredygtige handlinger, og hvordan forholder de sig til det?

Magnus er på sin linje stoppet med at flyve, når de skal på udenlandstur. Løsningen på dette var et kompromis med ledelsen. De to ture i det forgangne år skulle oprindeligt have været med

fly. Magnus og ledelsen blev enige om, at den første tur skulle gennemføres med fly, mens den anden skulle gennemføres med alternative transportmidler, som var Magnus' ønske. Magnus er viljefast og siger:

Jeg har sagt til min rektor at jeg nekter å jobbe her hvis han tvinger meg til å fly (Magnus).

Nu vælger Magnus ikke at flyve som et konkret tiltag på arbejdet. Denne handling bidrager til et billede af Magnus som værende et miljøbevidst menneske. Ifølge Minde og Grytten (2004) har et miljøbevidst menneske bæredygtige holdninger samt en vilje til at gennemføre handlinger. Magnus giver udtryk for, at han kan træffe beslutninger, som leder skolen i en mere miljøvenlig retning. Ledelsen ser positivt på Magnus' tiltag, så længe han tager højde for de økonomiske aspekter.

Espen forklarer, at han har ændret sin linjetur fra Alperne til Norge på grund af ønske fra ledelsen om at rejse mindre: "For min del med alpeturene som jeg nå har strøket og heller reise rundt i Norge, så var det et opplegg jeg hadde initiativ til". Når Espen taler om, at initiativet til ændringen af rejsen kom fra ham, kan det ses som et ønske fra hans side. Vilje og et personligt ønske kan ifølge Minde og Grytten (2004) omsætte tanke til handling. Dette gør det også lettere at ændre rejsen, når ledelsen har et ønske om bæredygtige ændringer. Det tyder på, at Espen er et miljøbevidst menneske ifølge det, Minde og Grytten (2004) siger. Det er dog muligt, at ændringen af turen er et resultat af, at Espen som ansat følger ledelsens beslutning uden selv at have et personligt værdigrundlag, som taler for ændringen.

I forbindelse med transport nævner Alexander, at han er tilfreds med brugen af minibus i hans undervisning, men: "det er flyreisene som vi holder på med som jeg sliter litt med". Selvom skolen har øget budgettet til flere oplevelser i Norge, ser han ikke klassens tur til Marokko som en tur, han kan fjerne:

Jeg kunne godt tenke meg å fjerne hele turen til Marokko, men da tror jeg at jeg hadde mistet elevene. Og så hadde jeg ikke fått søknader. Så den Marokkoturen tror jeg foreløpig blir nødt til å være litt til (Alexander).

Alexander har et ønske om at fjerne turen, men dette er endnu ikke sket. Der kan være forskellige årsager til dette. Turen har været afholdt i mange år og eksisterede også før, at

Alexander blev ansat. Det kan være et tegn på, at Alexander ikke ønsker at bryde en af skolens traditioner. Ifølge Lidskog et al. (2013) kan der være udfordringer ved at ændre på normer, som findes i ens omgangskreds.

Ved at fjerne turen tror Alexander, at det kan resultere i færre elever og dermed også en nedgang økonomisk. Det kan også ifølge Minde og Grytten (2004) være mangel på vilje, som er en forudsætning for, at handling kan ske. En anden grund kan ifølge Stoknes (2017) være, at klimaproblematikken føles fjern for ham, og det derfor ikke er nødvendig at handle.

Modsat udtrykker Alexander, at hans kollegaer og han selv føler, at ledelsens valg om en ny fællestur til Spanien er unødvendig. Han begrundet dette med de miljømæssige omkostninger, som det har at flyve samtlige elever sydpå. Alexander har en vis grad af bæredygtige holdninger, men i arbejdsrelateret sammenhæng bliver det udfordrende at foretage ændringer, fordi nogle valg i ledelsen går i en modsat retning.

4.3 Miljøvenlig transportadfærd i arbejdsrelateret sammenhæng

Lærerne har deres arbejdsplads på folkehøjskoler rundt omkring i Norge. De underviser alle på forskellige friluftslivslinjer i forskellige aktiviteter. Når de rejser på ture både i udlandet og i nærmiljøet, har de gjort tiltag med henblik på mere miljøvenlig transportadfærd. Nogen har også ændret turdestinationen fra udlandet til Norge for at fokusere mere på nærmiljøet. På nogle af folkehøjskolerne har der i en længere periode været fokus på at reducere flyrejser og bruge mere miljøvenlige transportmuligheder til udlandet. Nu er det blevet et overordnet mål at stoppe med flyrejser til udlandet for nogle af folkehøjskolerne. Magnus forklarer rejsen på hans linjetur til Slovenien. Han valgte at benytte bil, kollektiv transport samt færge, hvor han bevidst valgte en bestemt færge fra Bergen til Hirtshals, som sejlede på flydende gas i stedet for diesel. Han fortæller, hvordan rejsen var fra Hirtshals:

... seks elever kjørte med meg og resten tok kollektivt ned til Silkeborg, hvor vi var. Og så tok vi tog derfra til Italia, over til Slovenia og tilbake igjen. Og så min bil og kollektivt opp til Hirtshals og så tilbake. Så den klarer jeg overhodet ikke å gjennomføre med et lavere utslipp (Magnus).

Når man først vælger at rejse, bør man vælge at gøre rejsen så miljøvenlig som muligt. Dette tiltag kan ifølge POW (2019) være med til at gøre friluftslivet mere bæredygtigt. Magnus' valg

af transportmetoder stemmer overens med det, Høyem (2008) beskriver som miljøvenlig transportadfærd.

Den miljøvenlige transportadfærd, som Høyem (2008) beskriver, går igen, når lærerne fortæller hvilke andre tiltag, de gør i undervisningen. I den almindelige undervisning bruges nærmiljøet i høj grad. Her bliver bl.a. cykel brugt som transportmiddel. Andre gange lejes minibus, når undervisningen foregår væk fra skolen. Undervisningen bliver her tilrettelagt sådan, at når undervisningen afsluttes, har eleverne gået fra deres udgangspunkt og tilbage på skolen. Minibus bliver valgt frem for at køre i flere biler, som Alexander også pointerer: ”det forurener jo sånn sett ganske mye mindre enn hvis man hadde reist med personbiler, så det er jo en praktisk måte å reise på”. At bruge ét transportmiddel i stedet for flere vil være mere miljøvenligt, som Høyem (2008) nævner. Disse eksempler er med til, at friluftslivsundervisningen bliver mere bæredygtig, men der kan også være andre grunde til disse tiltag. For det første kan det være af praktiske årsager, som Alexander nævner. For det andet kan der være økonomiske fordele ved, at de samlede transportomkostninger bliver lavere.

To af folkehøjskolerne har gennemført betydelige ændringer mod at være mere bæredygtige. En markant ændring er, at de har ændret deres linjeture. Denne udvikling kan koble sammen med Lidskog et al. (2013) positive udviklingsretning. Vi ser en mulig erkendelse fra skolernes side om, at de kan lave ændringer, som kan passe på miljøet.

4.4 Udstyr i undervisningen

At være underviser på en folkehøjskole i flere friluftslivsaktiviteter kræver, at underviseren har relevant udstyr. Alle lærerne nævner, at de i deres undervisning gør tiltag for at prøve at nedsætte forbruget hos deres elever. Nogen af lærerne er opmærksomme på, hvordan deres eget udstyr i undervisningen kan påvirke eleverne. Magnus fortæller:

Jeg hadde egentlig lyst til å bytte ut min gamle sykkel med en ny i år. Men i den vurdering i at jeg ikke gjorde det er en viktig del av det at jeg ikke ønsker om å stå som en reklamepost eller søyle, og at jeg er bevisst på det signalet som sendes (Magnus).

Magnus tænker dermed bevidst på at begrænse hans eget forbrug ved ikke at købe en ny cykel, selvom han beskriver lysten til at gøre det. Han er bevidst om, at et eventuelt køb vil kunne påvirke elevernes syn på forbrug. Dette tyder på, at der er opmærksomhed rette mod ham som

underviser. Som underviser kan det tænkes, at han vil kunne præge sine elevers syn på forbrug i en retning af et lavere eller højere forbrug. Ved at lade være med at købe en ny cykel vil han kunne mindske fokuset på at købe nyt og prioritere vigtigheden i at se på tilstanden af deres nuværende udstyr. Dette kan ifølge Høyem (2008) ses som miljøengagement igennem handling, når Magnus prøver at påvirke eleverne og vælger ikke at købe ny cykel. Ifølge Stoknes (2017) kan et bæredygtigt valg, som det Magnus har gjort, fungere som et signal til ens omgangskreds. I dette tilfælde sine elever, som bliver påvirket mod en grøn omstilling. Ane nævner også, at hun er bevidst om, hvordan hun fungerer som et forbillede for sine elever, når hun siger: ”jeg bruker samme beklædning uansett om det er høst, vinter eller vår”. Dette uddyber hun med, at hun vil vise sine elever, at man ikke har brug for en speciel jakke til alle de forskellige aktiviteter, man dyrker. Anes valg kan på samme måde som Magnus’ valg, ses som en tilstedeværelse af miljøengagement. Lærerne nedtoner udstyrspresset overfor eleverne på den måde, som de fremstiller sig selv med beklædning og udstyr.

Både Ane, Håkon og Espen nævner alle, at de fokuserer på, at eleverne ikke behøver det nyeste udstyr. I tillæg siger Magnus: ”linjene er bevisst lagt opp til at det er helt ok å komme med en gammel hardtail og at du ikke trenger en fulldempet sykkel”. De forsøger at nedsætte købspresset ved at opfordre til at købe brugt tøj og udstyr. Derudover er der to folkehøjskoler, som opfordrer til at købe brugt udstyr i informationsbrevet til eleverne. Dette ser Høyem (2008) som miljøvenligt forbrug, fordi man køber genbrugt udstyr og beklædning. Dette understøttes af POW (2019) i miljøvettregel nummer to omkring bæredygtigt forbrug af udstyr. Alexander nævner, at hans arbejdsplads har valgt et andet tiltag for at nedsætte elevernes forbrug. Skolen har købt skiudstyr og mountainbikes, som eleverne kan leje i stedet for at skulle købe det. Alexander fortæller fordelene ved dette:

... så er det noen som finner ut av at de har lyst til å stå på ski etter. Og da kjøper de ski etter, og veldig mange gjør det ikke (...). Vi både sparer, det blir mindre utstyr som blir kjøpt totalt, og det blir billigere for alle parter og bedre kvalitet (Alexander).

Dette kan være et positivt tiltag, fordi eleverne ikke bliver nødsaget til at købe eget udstyr. Det at låne udstyr er ifølge POW (2019) et miljøvenligt tiltag. Eleverne undgår at købe udstyr, som ikke vil blive brugt, hvis de ikke efterfølgende har en interesse i at fortsætte med at stå på ski eller cykle mountainbike. Dette tiltag kan samlet set føre til en lavere mængde af udstyr, som flere elever over tid vil komme til at anvende. Tiltaget er ikke alene foretaget af bæredygtige

årsager. Alexander nævner, at det også har højnet kvaliteten på undervisningen, da alle elever har tilgang til kvalitetscykler. En anden grund kan være, at skolen tiltrækker flere elever med færre økonomiske ressourcer, hvis der ikke er et krav om at have eget styr.

To af lærerne er bevidste omkring, hvordan deres personlige udstyr kan påvirke elevernes forbrug fremadrettet. Alle lærerne nævner, at skolerne gør tiltag for at nedsætte elevernes forbrug på to forskellige måder. Den ene måde er, at skolen opfordrer til at købe brugt, og den anden er, at skolen tilbyder udlejning af udstyr.

4.5 Bæredygtighedsparadoks i friluftsliv

Dannevig og Aall udtrykker, at man umiddelbart kan forbinde friluftsliv med at være miljøvenligt og bæredygtigt, fordi de har et overlappende værdimæssigt grundlag (Dannevig & Aall, 2018). Friluftsliv indebærer mange forskellige aktiviteter, som kan foregå forskellige steder i naturen. De forskellige aktiviteter kræver forskelligt udstyr. En klatretur kræver klatreudstyr, en toptur kræver ski, støvler og vind- og vandtæt beklædning. Selv en vandretur kan typisk indeholde rygsæk, trangiasæt, liggeunderlag, specielle turbukser og en varm dunjakke. Det bedste klatrefelt findes i Romsdalen, den bedste sne ligger i Canada og en gåtur på Besseggen er bare fire timer i bil. Der findes uendeligt med udstyr og uendelige muligheder for at rejse og få naturoplevelser. Lærerne giver udtryk for kendskab til aktiviteternes belastning på miljøet. Espen fortæller:

Jeg oplever det som et paradoks at man ønsker å reise til Patagonia for å klatre, eller at man har et behov for å dra til alpine for å stå på ski. Og forsåvidt har vi sikkert ikke minst med beklædning og annet utstyr som er ressurskrevende å lage. Og da vil du jo få et paradoks. Vi lever av naturen, eller vi ønsker å leve i naturen eller være ute i naturen, og så er vi med på å ødelegge naturen (Espen).

Ifølge Dannevig og Aall (2018) er friluftsliv en miljøbelastning på grund af det store udstyrsforbrug og den miljøbelastende transportadfærd. Aall et al. (2011) forklarer det stigende energiforbrug i friluftslivet med øgning i transport, forbrug og hytter.

Alexander nævner også:

Det er frustrerende hvordan man på den ene siden tenker at nå skal jeg passe på naturen og i neste øyeblikk så kjøper jeg en ny jakke og har vært med på å ødelegge naturen enda et hakk (Alexander).

Alexander nævner, at han når han kjøper en jakke, bidrager han til at ødelægge naturen med et ”hak”. Netop her rammes det paradoksale ved at dyrke friluftsliv. Ifølge Hille et al. (2007) er friluftsliv blevet den tredje værste aktivitet med henblik på at tage vare på naturen. Dette skaber bæredygtighedsparadokset i friluftslivet, og friluftslivet har dermed negative konsekvenser for naturen.

Ifølge Tordsson (2002) er friluftslivet en del af forbrugerkulturen. Lidskog et al. (2013) deler denne holdning, når han beskriver dagens samfund som værende et forbrugersamfund. Dette forklarer Tordsson (2010) med, at friluftslivet er et kulturelt fænomen i konstant ændring, som genspejles i vores nuværende kultur og samfund. Den seneste udvikling er ifølge Miljødepartementet (2016), at friluftslivet er blevet mere individualiseret og specialiseret med mere krævende udstyr. Håkon pointerer, at butikkerne markedsfører udstyr, som man bør have for at få en god oplevelse: ”Der er et voldsomt tilbud av utstyr enten om det er klær eller om det er praktisk utstyr”. Ifølge Faarlund (1976) er friluftsliv blevet en industri-interesse og det kan derfor være svært at stå i mod købet af nyt friluftslivsudstyr. Selve opbygning af samfundet kan derfor tænkes til at bidrage til bæredygtighedsparadokset.

Lærerne er alle enige i, at dette paradoks er tilstede i det nuværende friluftsliv. Der ses i tillæg en konsensus blandt lærerne om at flyrejser, beklædning og udstyr er med til at belaste miljøet. Dette vidner om en overordnet bevidsthed omkring det problem, som er blevet en del af vores kultur og samfund i dag. Modsat pointerer både Håkon og Espen, at der ikke behøver at være et bæredygtighedsparadoks. De nævner begge den traditionelle tankegang omkring friluftslivet og brugen af nærmiljøet med brug af få ressourcer. Håkon siger:

Jo mer man er avhengig av tilrettelegging jo mer er man avhengig av å reise langt og bruke mye ressurser. Jo lettere bør det være å si at dette er ikke friluftsliv, men noe annet, men det foregår i friluft (Håkon).

Her ses en tanke om, at bæredygtighedsparadokset ikke er en selvfølge i friluftslivet, hvis det dyrkes på en bestemt måte. Dette stemmer overens med den måte, Mytting og Bischoff (2008)

beskriver det traditionelle friluftsliv på. Det samme gør Odden (2008) når, han beskriver det traditionelle friluftsliv med få ressourcer til at bestå af enkle aktiviteter samt et minimum af udstyr. Espen pointerer, at brugen af nærmiljøet er en del af det traditionelle friluftsliv. Han beskriver, at han har ændret sin linjetur til at foregå i Norge:

Det er også viktig, at selv om vi ikke reiser langt så ønsker vi å gi elevene et minst like godt skoleår (...) og det mener vi at vi får vel så godt til ved å arbeide lokalt. For eksempel for min del opplever jeg den nye langturen vår i Sør-Norge. Og at det ikke er så langt i antall kilometer gir ofte også mer og bedre skikjøring enn når vi reiser langt til Alpene (Espen).

Dette er et eksempel på, hvordan lærernes tiltag går i en retning af friluftslivets traditionelle tankegang. Når de vælger linjeture i Norge fremfor udlandet, bliver nærmiljøet prioriteret i højere grad, og friluftslivet bliver mere bæredygtigt. Ved at ændre destinationen bliver selve rejsen mindre ressourcekrævende og dermed også et skridt nærmere nogle af værdierne i det traditionelle friluftsliv, som Odden (2008) beskriver.

To af folkehøjskolerne har valgt at prioritere nogle af deres linjeture i Norge. Ved at ændre linjeturene til Norge prioriteres nærmiljøet i højere grad. På skolernes andre linjeture i friluftsliv, som foregår i Europa, er de gået fra at flyve til at anvende mere miljøvenlige transportmidler. I foregående kapitel nævner alle lærerne, at deres skoler gjorde tiltag for at nedsætte deres elevers forbrug af udstyr. Tilsammen viser dette tydelige tegn på, at de prøver at mindske bæredygtighedsparadokset i friluftsliv.

4.6 Bæredygtige handlinger privat – ned på ”værstingskalaen”

Lærerne nævner alle, at de gør forskellige bæredygtige tiltag i deres hverdag. Med de tiltag, der bliver gjort, forsøger lærerne på hver sin måde at mindske deres miljøbelastning. I forbindelse med dette siger Espen, at han forsøger at bevæge sig ned over ”værstingskalaen”. Nogen sorterer affald og reducerer deres kødforbrug. Andre undgår at købe produkter i engangsplast eller anvender handlenet til butiksvarer. To af lærerne fortæller desuden, at de har stemt på miljøengagerede partier. Der er også blevet gjort tiltag i valg af udstyr og transportform. Lærerne har alle nedsat antallet af flyrejser, men det fremgår dog også af empirien, at der ikke er tale om et komplet stop. Ane beskriver hendes syn på begrænsning af flyrejser:

Jeg syntes ikke man trenger å gjøre det helt sort hvitt (...). Jeg flyr så lite jeg kan. Eller kanskje jeg flyr en gang i året. Her skal jeg ikke kutte, men hvis jeg reduserer to flyturer i året er det veldig mye bedre enn ingenting (Ane).

I følge Blumenthal (2010), som tager utgangspunkt i tal fra IPCC, påvirker flyreiser jordens klima negativt. Dannevig og Aall (2018) beskriver flyreiser som værende en stor medvirkende faktor til den globale oppvarming. Ane gir uttrykk for klimaudfordringernes alvor, og det stemmer derfor godt overens med hendes valg om at nedsætte antallet af flyreiser, som hun gør. Ifølge Lidskog et al. (2013) er dette et nødvendigt tiltag for at reducere individets miljøbelastning. Alexander vælger et bevidst fravalg af flyrejse angående en sommertur til udlandet:

Jeg var på tur til Alpene i sommer, og dit hadde jeg ikke lyst til å fly til. Det er ikke så mye bedre å kjøre ned dit, men kanskje litt bedre, så vi valgte å ikke fly (Alexander).

Her ser vi bevidste valg fra lærerne, når de vælger at flyve mindre eller vælger en alternativ transportform. De har dermed ændret nogle elementer i deres egen livstil for at reducere udledning af drivhusgasser. Dette stemmer overens med Lidskog et al. (2013) og hans meninger om, at individet må ændre sine levemåder. Blandt lærerne ses der også andre tiltag i forbindelse med transport i privat regi. Magnus og Håkon benytter sig af elbil som transportform, mens Ane har fokus på at anvende cykel som sit primære transportmiddel. Dette stemmer overens med Lindahl (2017), som nævner, at disse tiltag kan reducere udledningen af drivhusgasser. Udover de bevidste valg med henblik på transport, træffer lærerne også bæredygtige tiltag i forbindelse med udstyr.

Ifølge Hille et al. (2007) har friluftsliv, som fritidsaktivitet, det tredjestørste energiforbrug bl.a. på grund af det høje udstyrsforbrug. Samtlige lærere nævner, at de er opmærksomme på at bruge deres udstyr, når de først har erhvervet sig det. Videre benytter de udstyr til, at det ikke er brugbart længere. Ane uddyber:

Jeg er veldig opptatt av at jeg skal bruke alt det jeg har. Men jeg har absolutt mye utstyr, det har jeg. Jeg er veldig opptatt av å selge det jeg ikke bruker (...). Jeg bruker det inntil det er ødelagt eller selger det (...). Jeg kjøper mange ting brukt (Ane).

Ane køber og sælger brugt udstyr. I tillæg forsøger Magnus at nedsætte sit forbrug, når han fortæller: ”Jeg køber ikke tøj med mindre der er for mange hull til at det ikke går an å bruke det”. Disse tiltag stemmer godt overens med miljøvettregel nummer to, som taler for, at turudstyr ikke behøver at være nyt for at kunne bruges. Her opfordres der bl.a. til at købe brugt og forbruge mindre for at spare miljøet (POW, 2019). Dette forsøg på et mere miljøvenligt forbrug kan ifølge Høyem (2008) beskrives som værende en del af en miljørelevant adfærd.

Ane er dog den eneste af lærerne, som specifikt nævner, at hun køber og sælger brugt udstyr. På dette område viser hun, at hun i højere grad agerer miljømæssigt bæredygtigt sammenlignet med de andre. Ane nævner i tillæg, at økonomi også spiller en rolle i det valg, hun træffer. En reduktion i forbrug vil for Ane også betyde, at der spares penge. Selvom dette isoleret set vil være miljøvenligt, er det næste spørgsmål så, hvad de ekstra penge bliver brugt på. De penge som spares ved at købe brugt, må ifølge Lidskog et al. (2013) ikke på et senere tidspunkt blive brugt på ressourcekrævende varer eller tjenester. Såfremt der købes varer eller tjenester, som ikke anses som værende miljøvenlige, vil Anes tiltag om at købe brugt ikke være bæredygtigt overordnet set.

Alexander fortæller i interviewet, at han, i fritiden, lejlighedsvis dyrker elvekajak, men at han låner udstyr af den lokale studenterorganisation. Han vælger bevidst ikke at købe udstyret, da han ikke bruger det så ofte. På denne måde kan han nedsætte sit forbrug. I tillæg siger han: ”heller være flere som deler på det samme utstyret”. Både Ane og Alexander udtaler dog begge, at de har meget udstyr. Alexander, som er meget aktiv med flere forskellige idræt- og friluftslivsaktiviteter, forbinder nyt udstyr og oplevelser med glæde:

Jeg oplever at jo morsommere det er eller jo flere oplevelser jeg skal få i friluftslivet jo mere forbruger jeg jo, i hvert fall til en hvis grad. Så hvis jeg har nytt utstyr kan man tenke, at jeg får enda mere glede av å være på tur, men samtidig er det med på å rasere naturen (Alexander).

Han udviser en forståelse for, at et højt aktivitetsniveau øger forbruget, og forbruget er med til at give ham glæde, når han er på tur. Samtidig ved han, at det er med til at belaste naturen. Dette er et dilemma, som Alexander står i, og som er indbegrebet af bæredygtighedsparadokset i friluftsliv. Hvis Alexander skulle være mere miljøbevidst, skulle han lave om på sine forbrugsvaner og aktivitetsvaner. Dette kan ifølge Lidskog et al. (2013) være en forklaring på, at han ikke har lysten til at foretage disse ændringer.

Selvom vi overordnet ser en miljørelevant adfærd hos lærerne, nævner flere af dem, at der kan gøres yderligere forbedringer hos den enkelte. Om dette beskriver Espen:

Jeg skulle selvfølgelig gjerne både være bedre på at ta kloke valg og redusere forbruket. Samtidig så synes jeg det kan være utfordrende fordi det man ofte har lyst til og har lyst på. Man tenker at ja, men det er bare en flyreise eller det blir så praktisk og billigere (Eспен).

Dét at Espen oplever det som udfordrende at træffe valg, som er miljøvenlige, kan i følge Lidskog et al. (2013) forklæres med, at man mangler støtte fra ens nærmeste omgivelser. Hvis Espen skal ændre rutiner og vaner kræver det i følge Lidskog et al. (2013) også vilje. For at gå fra tanke til handling kræver det, ifølge Minde og Grytten (2004), netop viljen til at lave denne ændring. Dette kan være en af grundene til, at Alexander selv mener, at han har forbedringspotentiale på kildesortering, flyrejser og ikke mindst forbrug. Håkon konkluderer, at han i sidste ende ikke er den bedste til at tage aktive valg: ”Svaret er, å tenke og prøve å handle ja, men i mange sammenhenger er jeg egentlig ikke så veldig bevisst”. Lærerne er bevidste om, at de har et forbedringspotentiale i forbindelse med bæredygtige beslutninger. Dette kan samtidig bevise, at de har kundskaben til at se, hvad de faktisk kan gøre. Derfor kan der i højere grad være tale om en manglende vilje til at foretage disse ændringer. Det kan være vanskeligt for dem at ændre dette, hvis de er en del af fællesskaber, hvor normerne ikke indeholder et fokus på bæredygtighed.

Vi ser tre lærere, som alle giver udtryk for at have et forbedringspotentiale. Magnus derimod udtrykker med en anden selvfølgelighed, at han kildesorterer, som ifølge Høyem (2008) også en miljørelevant adfærd. Derudover spiser Magnus mindre kød og kører elbil, som i følge Lindahl (2017) reducerer udledningen af CO₂. Desuden er han medlem af en frivillig organisation, der arbejder med bæredygtighed. Når Martin er med i en grøn organisation, er han ifølge Høyem (2008) miljøengageret. Til spørgsmålet omkring hvordan han forholder sig til bæredygtighed, svarer han: ”I min bursdagsgave ønsket jeg å få lov av min familie til å la meg bli arrestert i forbindelse med en aksjon”. Ifølge Stoknes (2017) styrer holdninger individets handlinger. Magnus udviser en radikal holdning, når han er villig til at lade sig arrestere. Ud fra Stoknes (2017) psykologiske perspektiv, er det derfor ikke overraskende, at Magnus gør disse bæredygtige handlinger. Kobler vi dette sammen med Minde og Grytten (2004) og Magnus’

bæredygtige handlinger, stemmer hans holdninger og adfærd overens med det, som fører til at blive et miljøbevidst menneske.

Alle lærerne gør forskellige bæredygtige tiltag på hver deres måde. Med henblik på transportmidler er der flere, som har valgt at flyve mindre. I hverdagen har flere valgt at bruge elbil eller cykel som det primære transportmiddel. Der er en enighed om, at det udstyr man ejer, skal slides helt op, før der købes nyt. Der er kun én lærer, der har fokus på at købe brugt udstyr. Der er flere af lærerne, der erkender, at de har et forbedringspotentiale, når det kommer til at træffe bæredygtige valg.

5.0 Konklusion

Hovedproblemstillingen i vores opgave har været at se på friluftslivslærernes bæredygtige handlinger på arbejdspladsen og privat, og om der findes en sammenhæng. Vi har foretaget dybdeinterviews med fem undervisere i friluftsliv fra tre forskellige folkehøjskoler for at få et dybere indblik i deres bæredygtige holdninger og handlinger. For at svare på vores problemstilling har det været en spændende proces at koble den indsamlede empiri op mod relevant teori i vores narrative analyse. Inden vi besvarer vores hovedproblemstilling, giver vi først svar på de tre delproblemstillinger.

Indledningsvis ser vi, at lærernes bæredygtige holdninger bliver koblet sammen med klimaudfordringerne. Det er tydeligt, at de alle betragter dette som et aktuelt problem. De er alle opmærksomme på, at flyrejser har negative konsekvenser for klimaet. Hos lærerne ses en konsensus om, at friluftslivet og dets høje forbrug og omfattende transportadfærd skaber et bæredygtighedsparadoks. Der ses dog samtidig en holdning hos nogle af lærerne, om at paradokset ikke er en selvfølge, hvis friluftslivet kan gå i en mere traditionel retning og i højere grad prioritere nærmiljøet.

Dernæst ser vi, at folkehøjskolerne har gjort bæredygtige ændringer med henblik på transportadfærd. To folkehøjskoler udtaler, at der på deres skoler er et overordnet mål om at stoppe med at flyve. De anvender i stedet alternative og mere bæredygtige transportformer, når de rejser til udlandet. Disse skoler har også ændret på destinationen på enkelte ture. Tidligere foregik turene i udlandet, nu foregår de i Norge. Derudover gør folkehøjskolerne forskellige tiltag i forbindelse med at nedsætte udstyrsforbruget hos eleverne. Dette er enten ved at opfordre til at købe brugt eller ved at leje skolens udstyr ud til eleverne. Om der bliver et mindre forbrug, kan vi ikke svare på ud fra empirien. Vi vurderer dog, at skolen og lærerne har et ønske om at nedsætte udstyrsforbruget hos eleverne.

Vi ser desuden, at lærernes bæredygtige handlinger kommer tydeligt til udtryk ved, at de har nedsat deres antal af flyrejser privat. Dette er sket i forskellig grad, og der er derfor ikke tale om et komplet stop. Lærerne reducerer deres antal af flyrejser og trodser dermed det generelle mønster i det norske samfund. Desuden fortæller de, hvordan de bruger deres udstyr helt op før, de køber nyt eller brugt.

Der ses en overordnet kundskab om, hvilke tiltag lærerne kan gøre for at handle mere bæredygtigt. Når de formår at føre tanke til handling, ser vi imidlertid en forskel. Nogen af lærerne giver udtryk for at have et forbedringspotentiale. De handler ikke bæredygtigt i den grad, de gerne vil, selvom de ved hvilke ændringer der skal til. Andre derimod giver udtryk for at have gjort bæredygtige ændringer, og at deres handlinger dermed er blevet en del af deres hverdag. Vi kan fastslå, at disse lærere i højere grad forholder sig bæredygtigt, fordi de har taget et aktivt valg om at gøre det.

Afslutningsvis konkluderer vi på sammenhængen mellem lærernes handlinger på deres arbejdsplads og privat. Når vi ser på deres handlinger på arbejdspladsen, nævner alle lærerne, at de har gjort forskellige tiltag for, at deres transportmetoder i undervisningen er blevet mere bæredygtige. Nogen af lærerne vælger bevidst ikke at købe nyt udstyr og beklædning, da det kan påvirke deres elevers syn på forbrug.

Når vi sætter empirien sammen, ser vi, at de friluftslivslærere der i højere grad agerer bæredygtigt privat også er ildsjælene på deres arbejdsplads og dem, der er drivkraften bag de bæredygtige tiltag.

I vores opgave har vi fokuseret på de sociologiske aspekter, men vi har, kun i begrænset omfang anvendt psykologien og lærernes natursyn. Til videre forskning kunne det derfor være spændende at undersøge sammenhængen mellem friluftslivslærernes natursyn og syn på bæredygtighed. Det kunne være interessant at se disse aspekter i forhold til de normer, som eksisterer i samfundet. Derudover kunne et andet interessant forskningsprojekt være at indsamle empiri fra andre undervisere i friluftsliv for at understøtte de fund, som vi har gjort i denne opgave.

Videre samfundsvidenskabelig forskning på lærere i friluftsliv fra fx uteskole, den videregående skole eller på højskole- eller universitetsniveau kan give et vigtigt indblik i bæredygtighedsparadokset som eksisterer i friluftslivet i dag.

6.0 Litteraturliste

- Blumenthal, G. T. (2010). *Aviation and climate change*. New York: Nova Science Publishers.
- Brundtland, G. H. & Dahl, O. (1987). *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving for studenter* (5. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Dannevig, H. & Aall, C. (2018). Friluftsliv og bærekraft. I L. I. Magnussen & T. Vold (Red.), *Friluftsliv og guiding i natur : teori og praksis* (s. 81-91). Oslo: Universitetsforl.
- Europa-kommissionen. (u.å.). Åsager til klimaforandringene. Hentet 19. november 2019 fra https://ec.europa.eu/clima/change/causes_da
- FN-sambandet. (2018). Klimaendringer. Hentet 16. november 2019 fra <https://www.fn.no/Tema/Klima-og-miljoe/Klimaendringer>
- FN-sambandet. (2019a). Bærekraftig utvikling. Hentet 15. november 2019 fra <https://www.fn.no/Tema/Fattigdom/Baerekraftig-utvikling>
- FN-sambandet. (2019b, 30. oktober). FNs bærekraftsmål. Hentet 15. novemeber 2019 fra <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal>
- Folkehøgskoleforbundet. (2017). *Idé- og prinsippprogram for Folkehøgskoleforbundet*. Hentet fra <https://www.frilyntfolkehogskole.no/app/uploads/2017/05/Idé-og-prinsippprogram-Folkehøgskoleforbundet-2017-2021-Endelig-vedtatt.pdf>
- Framtiden i våre hender. (2017). *Norge på flyttoppen*. Hentet fra <https://www.framtiden.no/aktuelle-rapporter/811-norge-pa-flyttoppen-2/file.html>
- Frøslund, T.-A. (2019). Forsker: – Flyskam har ikke slått ut i Norge. Hentet 18. november 2019 fra https://www.nrk.no/norge/forsker_-_flyskam-har-ikke-slatt-ut-i-norge-1.14781148
- Faarlund, N. (1976). *Friluftsliv : hva - hvorfor - hvordan* (bd. 32). Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Haukeland, P. I. (2019). KRONIKK: Bærekraftparadokset i friluftsliv. Hentet 10. december 2019 fra <https://www.usn.no/aktuelt/nyhetsarkiv/kronikk-baerekraftparadokset-i-friluftsliv>
- Hille, J., Aall, C. & Klepp, I. G. (2007). *Miljøbelastninger fra norsk fritidsforbruk : en kartlegging*. Sogndal: Vestlandsforskning. Hentet fra https://www.vestforsk.no/sites/default/files/migrate_files/rapport-1-07-fritidsbruk.pdf

- Høyem, J. (2008). Miljøvennlig friluftsliv. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 629-636. Hentet fra https://www.idunn.no/tfs/2008/04/miljovennlig_friluftsliv
- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P. A. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg. utg.). Oslo: Abstrakt.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg., 2. oppl. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Larsen, A. K. (2007). *En enklere metode : veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode*. Bergen: Fagbokforl.
- Larsen, A. K. (2017). *En enklere metode : veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode* (2. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Lidskog, R., Blomgren, E. & Sundqvist, G. (2013). *Miljøsosiologi*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lindahl, H. (2017, 05.12.2019). Slik kutter du klimautslippene mest. Hentet 5. desember 2019 fra <https://www.framtiden.no/gronne-tips/reise-og-transport/slik-kutter-du-klimautslippene-mest.html>
- Mellemstrand, M. & Klaussen, M. (2019). Folkehøgskoler dropper utenlandsturer på grunn av klimaet. Hentet 11. desember 2019 fra <https://www.nrk.no/sorlandet/dropper-utenlandsturer-pa-grunn-av-klimaet-1.14684461>
- Miljødepartementet, K.-o. (2016). *Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet* (Meld. St. 18 (2015–2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20152016/id2479100/>
- Miljødirektoratet. (2019, 29 maj). Deltakelse i friluftsliv. Hentet 17. oktober 2019 fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/friluftsliv/deltakelse-i-friluftsliv>
- Minde, K. B. & Grytten, O. H. (2004). *Miljøbevisst og bærekraftig : vekst, fordeling og forvaltning i et samfunnsfaglig perspektiv*. Bergen: Fagbokforl.
- Mytting, I. & Bischoff, A. (2008). *Friluftsliv* (Bokmål, 2. utg. utg.). Oslo: Gyldendal undervisning.
- NGU. (2016, 4. januar). Klimavariasjoner. Hentet 2. desember 2019 fra <https://www.ngu.no/emne/klimavariasjoner>
- Odden, A. (2008). *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*.

- POW. (2019). Miljøvettreglene. Hentet 20. november 2019 fra <https://www.protectourwinters.no/miljovettreglene/>
- Regjeringen. (2018, 5. juli). FNs bærekraftsmål. Hentet 27. november 2019 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/mat/fns-barekraftmal/fns-barekraftsmal/id2538121/>
- Riebeek, H. (2010, 3. juni). Global Warming. Hentet 27. november 2019 fra <https://earthobservatory.nasa.gov/features/GlobalWarming>
- Stoknes, P. E. (2017). *Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming*. Oslo: Tiden.
- Strumse, E. & Aarø, L. E. (2000). *Menneske, miljø og livskvalitet : faglig sluttrapport for forskningsprogram om Miljøbetinget livskvalitet*. Oslo: Området for miljø og utvikling, Norges forskningsråd.
- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tordsson, B. (2002). *Friluftslivet og de store sosiale prosjektene*. Innlegg presentert ved FRIFOs forskningskonferanse.
- Tordsson, B. (2010). *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Tranøy, K. E. (2018). Intersubjektiv. Hentet 9. desember 2019 fra <https://snl.no/intersubjektiv>
- United Nations. (u.å). Sustainable development goals. Hentet 10. desember 2019 fra <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper : om fokuserade gruppintervjuer som undersøkingsmetode* (2. [korrigerte] oppl. utg.). Lund: Studentlitteratur.
- Aall, C., Klepp, I. G., Engeset, A. B., Skuland, S. E. & Støa, E. (2011). Leisure and sustainable development in Norway: part of the solution and the problem. *Leisure Studies*, 30(4), 453-476. <https://doi.org/10.1080/02614367.2011.589863>

Vedlæg 1 – interviewguide

Introduktion spørgsmål

Lidt personalia – Har du lyst til at introducere dig selv?

Overgangsfase - brug folkehøjskolen til indledning

Forklar hvordan folkehøjskolen forholder sig bærekraftig

Hovedfasen – tema

1. Bærekraft – hvordan forholder du til bærekraft?
Hvilke tiltag gør du hjemme?
2. Hvad er dine holdninger til bærekraftparadokset i friluftslivet?
Hvordan forholder du dig til forbrug af udstyr der er i friluftslivet?
Hvordan forholder du dig til flyrejser der er i friluftslivet?
3. Hvordan forholder du dig til bærekraft i din undervisning?
Hvilke bærekraftige tiltag gør du i din undervisning?
Hvorfor har du valgt disse tiltag? Er det skolens valg eller dine valg?
Hvad betyder det for dig som underviser i friluftsliv?
Hvilke bærekraftige tiltag er der blevet gjort i forbindelse med udstyr og transport?
Fremtid?
4. Hvordan påvirker dette din adfærd i undervisningen?
Føler du som underviser i friluftsliv et ansvar for at tage hensyn til miljøet?
På hvilken måde?
Hvordan ses det i undervisningen?
Påvirker du eleverne i undervisning til at tænke bærekraftigt?
Hvordan?

Vedlæg 2 – forespørgsmål om deltagelse i forskningsprojekt

(Referencekode: 271959)

”Vil du deltage i forskningsprojektet: Bæredygtighed i friluftsliv”

Dette er et spørgsmål til dig om at deltage i et forskningsprojekt hvor formålet er:

At finde ud af hvordan faglærere i friluftsliv tænker og agerer bærekraftigt. I dette skriv giver vi dig information om målene for projektet og hvad deltagelse vil indebære for dig.

Formål

Resultater fra en række undersøgelser fra rapporten af Vestlandsforskning viser, at friluftsliv er den tredje værste fritidsaktivitet med tanke på miljøet. Det skyldes det høje forbrug af udstyr samt transport bl.a. i form af flyrejser til spændende destinationer i ind- og udland. Dette finder vi paradoksalt, da det dermed betyder, at de som bruger naturen mest, er dem, som efterlader et stort klimaaftryk og bidrager videre til den globale opvarmning.

I denne bacheloropgave vil vi undersøge, hvordan friluftslivsfaglærernes adfærd er inden for bæredygtighed i friluftsliv.

Hvem er ansvarlig for forskningsprojektet?

Høgskolen på Vestlandet i Sogndal er ansvarlig for projektet.

Hvorfor får du spørgsmål om at deltage?

Vi har udvalgt dig til at deltage i denne undersøgelse, da du har en stilling som underviser i friluftsliv, og derfor matcher vores kriterie for undersøgelse.

Hvad indebærer det for dig at deltage?

Dette er et individuelt interview. Det varer ca. 45 minutter. Vi vil gerne stille forskellige åbne spørgsmål inden for vores problemstilling, som vi vil gerne høre din mening om. Der vil ikke blive spurgt om personlige oplysninger udenom dette. Vi vil notere og bruge lydoptag i hele forløbet. Lydoptaget vil derefter blive transskriberet og analyseret i undersøgelsen.

Det er frivilligt at deltage

Det er frivilligt at deltage i projektet. Hvis du vælger at deltage, kan du når som helst trække samtykke tilbage uden at opgive nogen grund. Alle oplysninger om dig vil da blive anonymiseret. Det vil ikke have nogen negative konsekvenser for dig hvis du ikke vil deltage eller senere vælger at trække dig.

Dit personværn – hvordan vi opbevarer og bruger dine oplysninger

Vi vil kun bruge oplysningerne om dig til formålene vi har fortalt om i dette skriv. Vi behandler oplysningerne konfidentielt og i samsvar med personværnregelværket.

- Kun de ansvarlige bachelorstudenter og vejleder for denne opgave vil have tilgang til dine oplysninger.
- Vi vil sikre at ingen uvedkommende får tilgang til personoplysningerne, f.eks. dit navn og kontaktoplysning vil erstattes med en kode. Deltagerne vil derfor ikke kunne genkendes i publikation.

Hvad sker med oplysningerne når vi afslutter forskningsprojektet?

Projektet skal efter planen afsluttes d. 13. december. Optagelser vil blive slettet, når projektet er afleveret.

Dine rettigheder

Så længe du kan identificeres i datamaterialet, har du ret til:

- indsyn i hvilke personoplysninger som er registreret om dig,
- at få rettet personoplysninger om dig,
- få slettet personoplysninger om dig,
- få udleveret en kopi af dine personoplysninger (dataportabilitet), og
- at sende klage til personværnsombudet eller datatilsynet om behandlingen af dine personoplysninger.

Hvad giver os ret til at behandle personoplysninger om dig?

Vi behandler oplysninger om dig baseret på dit samtykke.

På opdrag fra Høgskolen på Vestlandet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurderet at behandlingen af personoplysninger i dette projekt er i samsvar med personværnregelværket.

Hvor kan jeg finde ud af mere?

Hvis du har spørgsmål til studiet, eller ønsker at benytte dig af dine rettigheder, tage kontakt med:

- Høgskolen på Vestlandet
Nanna Mikkelsen, nannamikkelsen91@gmail.com
Morten Staffensen, mortenstaff@hotmail.com.
Vejleder Vegard Albert Vereide, vegardvereide@hvl.no
- Vores personværnombud:
Halfdan Mellbye. Kontaktinfo: personvernombud@hvl.no. Tlf. 55 30 10 31.
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på mail (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med Venlig hilsen

Projektansvarlig og Vejleder

(Nanna Mikkelsen og Morten Staffensen/Vegard Vereide)

Samtykkeerklæring

Jeg har modtaget og forstået information om projektet bærekraftparadoks i friluftsliv, og har fået anledning til at stille spørgsmål. Jeg samtykker til:

- at deltage i individuelt interview
- at lydoptagelse af mig må bruges i opgaven i en fortrolig sammenhæng

Jeg samtykker til at mine oplysninger behandles frem til projektet er afsluttet, ca. d. 13. december

(Signeret af projektdeltager, dato)